

DÁVID BENJÁMIN

d.ben0269@gmail.com

hallgató (SZTE BTK)

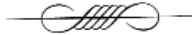
A Nagy Háború és a mindennapok kultúrája

The Great War and Culture of Everyday

Glässer Norbert – Mód László Balázs (szerk.):

A Nagy Háború hatása a mindennapok kultúrájának változására

DOI 10.14232/belv.2019.3.8

<https://doi.org/10.14232/belv.2019.3.8>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article: Dávid Benjámín (2019): A Nagy Háború és a mindennapok kultúrája. *Belvedere Meridionale* 31. évf. 3. sz. 147–151. pp.

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

Az I. világháború centenáriuma alkalmából rendkívül sok esemény alaptematikáját adta az évforduló. 2014-től folyamatosan számos konferencia, workshop vagy előadás került megrendezésre a Nagy Háború tematikájában. Ebbe a rendbe illeszkedik bele az MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport és a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékének szervezésében 2015. november 26–27-én Szegeden megtartott, *A Nagy Háború hatása a mindennapok kultúrájának változására* című szakmai konferencia,¹

¹ https://www.facebook.com/events/193534960984269/?active_tab=about

amelynek elhangzott előadásaiból került megjelenésre a tanulmánykötet,² a Vallási kultúra-kutatás könyvsorozatának 35. köteteként.

A könyvet kézbe véve első gondolat, ami az olvasó eszébe juthat, hogy igen vaskosra sikeredett a kötet, mindez terjedelemben 568 oldalt jelent. A borítóképen „*A király imája*” című propaganda-képeslap szerepel, míg a hátoldalon Habsburg-Lotharingiai Mihály előszavából olvashatunk részletet. A konferenciakötet nyolc fejezetre tagolódik, amelyben közel negyven előadó tanulmánya található meg. A kötetben az SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékén megjelent I. világháborús kiállításról kaphatunk információt, és végezetül a konferencia életképeiből is kap az olvasó egy kis ízelítőt. Fontos kiemelni, hogy a kötetet tovább színesíti Habsburg-Lotharingiai Mihály tulajdonában lévő, nagypapjáról készült képeinek közlése, a fejezeteket bevezető és a tanulmányokat összekötő képek, illetve minden tanulmányhoz készítették rövid angol nyelvű összefoglalót. Ki kell emelni a konferencia védnökét és a kötet előszavának íróját, Habsburg-Lotharingiai Mihályt (Habsburg-Lotharingiai József Ágost főherceg unokája). Szimbolikusan tartom azt, hogy egy évszázaddal korábban nagypapja, József főherceg az első világháború harcterein vezette honvédeinket, majd a háború után is jelentős szerepet vállalt a világháború emlékezetének ápolásában.

A két napos rendezvényre közel hetven előadó jelentkezett, ebből csaknem negyven főnek látott napvilágot tanulmánya a konferenciakötetben. Ebből adódóan az összes fejezet minden dolgozatának bemutatásától jelen esetben eltekintek. A következőkben így inkább összefoglaló jelleggel számolok be az egyes fejezetekből, továbbá blokkonként egy-egy írást kívánok bemutatni.

Az első fejezet az *Írásbeliség, narrativitás* címet kapta (17–172. oldal). Ebben a részben olyan tanulmányokat publikáltak, amelyek központjában (családi) levelezések, naplók és visszaemlékezések állnak. Az olvasó részletesebb ismeretet szerezhet ezáltal arról, hogy miként élhettek meg a katonák a háború egyes napjait. Itt olvashatjuk Kiss Gábor Ferenc *Egy katonalevél a Nagy Háborúból* című tanulmányát (147–159. oldal).³ A szerző korábban az első világháború katonai kérdéseivel foglalkozott,⁴ ezúttal az első nagy világegyes egyfajta alulnézetét tárgyalja. A tanulmány első felében a katonalevelek tudományos életben való megjelenéséről és feldolgozásáról kapunk információt. A szerző írásának elején kifejti, hogy a katonalevelek funkciója kettősségét mutat. Egyrészt újabb forrásokat jelentenek a kutatók számára, másrészt általuk más megvilágításba helyezhetők az események.

A katonalevelek és a tábori lapok részletes tanulmányozása és elemzése a 20. század második harmadában erősödött fel a tudományos élet számára. A katonalevelek magas száma az írás-olvasás tudás és az infrastruktúra fejlettségének köszönhető. A katonalevelek és a tábori lapok az 1970-es és 1980-as évekre számos tudományterület (például: történelem, néprajz, antropológia, szociológia) érdeklődését is felkeltette. A tanulmány második részében a szerző saját családja által őrzött családi legendáriumot, katonalevelet és a hivatalos veszteségi adatok információit veti össze. Az írásból kiderül az is, hogy az előbb említett források adatai nem minden esetben fedik egymást. Végezetül egy a frontról hazaküldött levelet közöl a szerző betűhűen. A levélből teljesen más világlátásba kerül az olvasó előtt a háború részletes és tartalmas leírásnak köszönhetően.⁵

² <http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/13691/>

³ Kiss 2018.

⁴ Kiss 2015.

⁵ Kiss 2018.

A tanulmánykötet második fejezete a *Háború hatása a hátorszáiban* címet viseli (173–268. oldal), amelyben a háború idején a hátorszáiban bekövetkezett változásokat mutatják be a szerzők a műveiken keresztül. Számos olyan területet érintenek a tanulmányok, amelyek meghatározták az emberek mindennapjait (például: társadalom, gazdaság, sajtó, egészségügy). Tóth István, a szegedi Móra Ferenc Múzeum történésze⁶ *Front és hátország a szegedi K.u.K. 46.-osok kapcsán. Hivatalos propaganda és a privát szféra*⁷ című tanulmányában (249–256. oldal) olvashatjuk, hogy Szeged városa a kezdetektől fogva kivette a részét a háború terheiből. Egyrészt itt volt a központja a császári és királyi 46. gyalogezrednek, egészségügyi ellátó központ is volt a település a hadi és szükségkórháza révén, továbbá olasz hadifoglyokat helyeztek el a városban és annak környékén. A szerző kitér egy rövid részben arra is, hogy a háborús évek alatt megnőtt a gyermekek által elkövetett kisebb bűncselekmények száma, ugyanis nem jutott rájuk akkor felügyelet. Ennek az az oka, hogy a férfiak jelentős részét besorozták, a nők pedig a kieső férfi munkaerőt kellett, hogy pótolják a gazdaságban. Az írás kiemeli, hogy a háború idején a rémhírek terjesztése tilos volt, ez vonatkozott a távbeszélő (telefon) használatára is, illetve a folyóiratokban a cenzúra révén fehér foltokkal találkozhatunk. A dolgozat magját képezi néhány, a háború idején a *Délmagyarországban* betűhíven megjelent katonalevél közlése, ismertetése. Ezekből a levelekből (keleti és olasz frontról) az derül ki, hogy a katona nem panaszkodik az ellátásra, mindent megkapnak, amire szükségük van, továbbá a szegediek hősiességéről tesznek említést. Lindenfeld Bertalan szegedi cukorgyárostól pedig köhögés ellen való cukorkát kérnek levélben. Az utolsó közölt levélben egy huszár búcsúsorait olvashatjuk lovához. Ebből egy idillikus kép rajzolódik ki, amikor a haldokló katona elbúcsúzik a lovától, és arra kéri hű paripáját, hogy utolsó levelét juttassa haza. A tanulmány végén a szerző kitér arra, hogy Szeged lakosainak élelmézés terén nélkülöznie kellett, többek közt megjelenik a jegyrendszer is. Annyira szükség volt az élelemre, hogy 1917-re a Rákóczi teret veteményessé alakították a szegediek.

A konferenciakötet harmadik blokkja a *Változó társadalmi szerepek és mindennapok* címet kapta (269–406. oldal). Ebben a fejezetben, nemcsak a háborúban harcoló vagy hadifogságba került katona mindennapjairól, élményeiről kapunk képet, hanem arról is, hogy a hátorszáiban lévő társadalmat, közösséget összetartó személyeknek és intézményeknek milyen új szerepvállalásaik alakultak ki a háború idején. Fodor Fanni *A háborús mindennapok hatása egy személyiség fejlődésére. Nagy Imre az első világháborúban és a hadifogságban* című⁸ tanulmány (299–309. oldal) azért is lehet érdekes az olvasó számára, mert Nagy Imrének az 1945 utáni életútja egészen 1958-as kivégzéséig közismert, viszont keveset tudunk az I. világháborúban megélt eseményeiről. A szerző egy rövid életrajzi ismertetéssel indítja munkáját egészen a katonai szolgálattig. Nagy Imre az isonzoí frontszakaszra került – itt találkozott, majd számolt be a háború borzalmairól –, ahol a harcok során megsebesült, majd hosszas felépülés várt rá. Ezután az orosz frontra küldték, ahol a harcok során ismét megsebesült, majd hadifogságba esett. A tanulmány Nagy Imre hadifogságában töltött idejét mutatja be részletesen. Ezen időszak alatt Nagy Imre szellemi és fizikai téren változásokon estt át. A berezovkai hadifoglytábor került, mint kiderül, ez az időszak a szellemi fejlődésében meghatározó volt, ugyanis itt ismerkedett meg a marxizmussal. Az olvasó betekintést nyer

⁶ A szerző nem első ízben dolgozza fel a témát. Lásd: TÓTH 2018b., TÓTH 2018c.

⁷ TÓTH 2018a.

⁸ FODOR 2018.

az orosz hadifogolytáborok viszonyaiba a bolsevik forradalom előtt és azt követően. Megtudhatjuk, hogy Nagy Imre 1918 tavaszától kivette a részét a harcokban a Vörös Gárda tagjaként, egy csatában a fehérek foglyul ejtették. Itt annyira rosszul bántak vele, hogy 1919 áprilisában megszökött, ezután felvette a harcot újra a vörösök oldalán. 1920-ban jelent meg az első cikke, amnesztiát kapott, melynek értelmében megszűnt a hadifogoly státusza. 1921 tavaszán érkezett vissza Magyarországra.

A kötet negyedik blokkja a *Hagyományos női szerepek válsága* címet viseli a (407–444. oldal). A centenáriumi év arra is remek alaklom volt, hogy olyan témák kerüljenek előtérbe, amelyek eddig kevesebb figyelmet kaptak. Ilyen téma a női szerepek alakulása a világháborúban és az azt követő időszakban. Ennek a fejezetnek a tanulmányai pont arra hívják fel a figyelmet, hogy miként módosult a nők társadalmi szerepe és milyen változással kellett megküzdeniük. A negyedik fejezetből Bödök Gergely „*A munka frontján*”. *A nők változó társadalmi szerepe a Nagy Háború hátszágában* című munkáját (409–419. oldal) ismertetem.⁹ Ebben képet kapunk arról, hogy miként vállaltak szerepet a nők a harcok idején. A háború kirobbanását követően a különböző egyesületek révén segélyeket juttattak el a katonák számára s fontos szerepet töltöttek be azok, akik a gyűjtésben segítettek vagy a sebesültek ápolásából vették ki a részüket. Fokozatosan megjelent a takarékoság és leleményesség eszménye, amellyel tudja szolgálni a nő a hazát (a meglévő alapanyagokra épülő kreativitást sugalmazták). Az „úri hölgyeket” is megérintette a háború, egyesek gyűjtésekkel és adakozásokkal vették ki részüket, mások pedig kórházban vagy sebesült házakban segédkeztek. A nőknek minden gazdasági ágazatban be kellett tölteniük azokat a pozíciókat, amelyeket a férfiak nem tudtak. Gyárakban, közigazgatásban, oktatásban megnőtt a női alkalmazottaknak a száma. Legrosszabb helyzetben a vidéki nők voltak, akiknek maguknak kellett elvégezniük (esetleg gyermekeik segítségével) a legkeményebb mezőgazdasági munkákat is. A szerző kiemeli, hogy érzelmi szempontból a nők is ki voltak téve a háború borzalmainak a férjük, gyermekük vagy családtagjaik révén. Végül a tanulmány utolsó része bemutatja, hogy a háború milyen családszerkezeti változást idézett elő, így az írás kitér a hadiárványokra és a „hadigyerekekre” is.

A kötet szerkesztői ötödik, zárófejezetének az *Emlékezet, gyász, hőskultusz, muzealizáció* címet adták (445–550. oldal), ahol a világháború emlékezetének különböző formái kerülnek górcső alá. Alkalmom nyílik az egyéntől egészen a közösségig megismerni azt, hogy miként jelent meg a gyász, az emlékezet és a hősöknek a kultusza. Az ötödik fejezetből Törő Balázs *A sebesült hős katona mítosza* című munkáját¹⁰ (527–535. oldal) választottam bemutatásra. A tanulmány szerzője a *Balatonfüredi Hírlap* I. világháborús írásainak a segítségével kívánja ismertetni azt, hogy az ideérkező sebesült katonáknak miként segítettek a helyi lakosok. Kiderül, hogy a *Balatonfüredi Hírlap* társadalomszervező erőként kívánt fellépni a sebesültek ápolásával és segítségével kapcsolatban. Cikkeik révén az adományozás terén nem csak a módosabb közönséget kívánták megszólítani, hanem az egyszerűbb és szerényebb körülmények között élőket is. A szerző kiemeli, hogy a háború elején a pozitív identitás volt az, amely összefogta az embereket nemzeti szinten, s egyben hangsúlyozza, hogy a hírlap fontosnak érezte azt, hogy a vonaton érkezett sebesültek ellátása „állandó” legyen, elkerülve a túlhalmozást vagy a fogadás nélkülözését. A szerző megemlíti, hogy a falusi réteg a kapcsolattartásból már kevésbé vette ki a részét. Ennek hátterében a szerző azt látja, hogy a világháborúban harcoló katona, sebesült, egyfajta „feltétel nélküli hősnak” számít. A sebesültek ápolását és a kapcsolattartást elsősorban a Vöröskereszt hölgy tagjai vállalták magukra.

⁹ Bödök 2018.

¹⁰ Törő 2018.

Összefoglalásképpen azzal kívánom zárni recenziómat, hogy a kötet tanulmányai fontos kérdéseket járnak körbe I. világháború mindennapjaival kapcsolatban. Család- és helytörténeti szempontból alapvető és hasznos adalékokhoz jut az olvasó. Mindenképpen jelentős pozitívuma a kötetnek, hogy megtalálta az egyensúlyt az egyén és a „nagy” társadalom között, illetve a háború alul- és felülnézete között.

FELHASZNÁLT IRODALOM

BÖDÖK GERGELY (2018): „A munka frontján”. A nők változó társadalmi szerepe a Nagy Háború háterszágában. In Glässer Norbert – Mód László Balázs (szerk.) (2018): *A Nagy Háború hatása a mindennapok kultúrájának változására*. A Vallási Kultúrakutatás Könyvei 35. Szeged, MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport, SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék. 409–419.

FODOR FANNI (2018): A háborús mindennapok hatása egy személyiség fejlődésére. Nagy Imre az első világháborúban és a hadifogságban. In Glässer Norbert – Mód László Balázs (szerk.) (2018): *A Nagy Háború hatása a mindennapok kultúrájának változására*. A Vallási Kultúrakutatás Könyvei 35. Szeged, MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport, SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék. 299–309.

GLÄSSER NORBERT – MÓD LÁSZLÓ BALÁZS (szerk.) (2018): *A Nagy Háború hatása a mindennapok kultúrájának változására*. A Vallási Kultúrakutatás Könyvei 35. Szeged, MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport, SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék.

KISS GÁBOR FERENC (2015): Erőviszonyok az első világháború előestéjén. In Kiss Gábor Ferenc – Vincze, Gábor (szerk.): „... kedves bajtársim kössétek be sebem”. *A Nagy Háború emlékezete*. Szeged–Ópusztaszer, Belvedere Meridionale – Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark. 49–73.

KISS GÁBOR FERENC (2018): Egy katonalevél a Nagy Háborúból. In Glässer Norbert – Mód László Balázs (szerk.) (2018): *A Nagy Háború hatása a mindennapok kultúrájának változására*. A Vallási Kultúrakutatás Könyvei 35. Szeged, MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport, SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék. 147–159.

TÓTH ISTVÁN (2018a): Front és háterszág a szegedi K.u.K. 46.-osok kapcsán. Hivatalos propaganda és a privát szféra. In Glässer Norbert – Mód László Balázs (szerk.) (2018): *A Nagy Háború hatása a mindennapok kultúrájának változására*. A Vallási Kultúrakutatás Könyvei 35. Szeged, MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport, SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék. 249–256.

TÓTH ISTVÁN (2018b): *A magyar kir. 2. sz. (gyulai) honvéd gyalogezred hadifogoly katonái visszaemlékezései*. Meritum Egyesület Szeged, Meritum Könyvek 1.

TÓTH ISTVÁN (2018c): A Móra Ferenc Múzeum I. világháborús anyagainak története In *Egy makói históriás. Tanulmányok a 70 éves Halmágyi Pál születésnapjára*. Makó.

TÖRŐ BALÁZS (2018): A sebesült hős katona mítosza. In Glässer Norbert – Mód László Balázs (szerk.) (2018): *A Nagy Háború hatása a mindennapok kultúrájának változására*. A Vallási Kultúrakutatás Könyvei 35. Szeged, MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport, SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék. 527–535.